

Ders Kitaplarında Bir Başka Boyut

Doç. Dr. Şadiye G. KÜLAHÇI (*)

Bilim Çağı olarak nitelendirilen çağımızda, okuma-yazma bilmek son derece önemlidir. Ancak daha önemlisi, okuma-yazmayı sevmek ve okumayı ömür boyu isteyerek sürdürmektir. Aksi halde, bilinenler çabucak unutulacağı gibi hızla artan yeni bilgilerden yararlanılamıyacağı için zaman içinde "cahiller" grubuna katılanların sayısı sürekli olarak artacaktır. Bunu önlemek, çok küçük yaşlardan başlanarak çocuklara okumayı sevdirmek ve okuma alışkanlığı kazandırmakla mümkündür.

Okuma-yazmaya ilk adımın atıldığı ilköğretim (Temel Eğitim), okumayı sevmek ve iyi okuma alışkanlığı kazanmada başlangıç dönemidir. Bu nedenle, bu dönem çocukları için yazılacak ve basılacak kitapların niteliğine büyük özen gösterilmelidir. Ancak, mevcut okul kitapları XII. Milli Eğitim Şurası İlköğretim (Temel Eğitim) Komisyonu Raporunda da belirtildiği gibi "... bilginin ifadelendirilmesi, resim, plan, kroki, harita ve şemaları ile kağıt, baskı, renk kalitesi ve cilt bakımından eğitimi sevdireci, okumaya ve korumaya özendirici, savurganlıktan alakoyucu değildir." (1: s.30) Oysa ki, yine aynı Şurada Eğitimde Yeni Teknolojiler Komisyonu Raporunda ifade edildiği gibi ne kadar modern ve yeni teknolojiler kullanılırsa kullanılsın, ders programına uygun ders kitabı, öğretmen kitabı, atelye kitapları mutlaka gerekli ve çok önemli ders araçlarıdır. Bu nedenle, "Bunların iyi kalitede kağıda basılmış, iyi okunabilir, cazip ve güzel eserler olması Türk Milli Eğitimi için özlenen bir amaçtır." (1: s.42)

Okul kitaplarında aranılan bu niteliklere ilave edilmesi gereken diğer bir özellik de öğrencilerin cinsiyeti ile ilgilidir. Çünkü, eğitimde cinsler arası fırsat eşitliğinin sağlanmasında eğitim materyallerinin önemi büyüktür. Onlar, öğrencilerin oyun, çalışma ve öğrenmeye karşı güdülenmeleri yanı sıra, kendilerini ve sosyal çevrelerini algılamaları, benlik kavramının gelişmesi, rolleri ve gelecekle ilgili toplum ve geleceği hakkındaki düşüncelerinin şekillenmesini etkiler (2). Bu nedenle kitapların kız ve erkek öğrencilere hitap ediş şekli, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur.

* Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Başkanı.

Okul ve çocuk kitaplarında görülen yanlılık ve cinsiyete dayalı kalıp yargılar, özellikle ABD'de, İskandinav ülkeleri, Birleşik Krallık (UK) ve Fransa'da çeşitli araştırmalara konu olmuştur (3, 4). 1980 yılında da Kopenhag'da toplanan Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Konferansı'nda, eğitimin her kademesinde kullanılan eğitim materyallerinde yer alan cinsiyete dayalı kalıp yargıların ortadan kaldırılması için gerekli tüm önlemlerin alınması bütün hükümetlerden istenmiştir (5). Buna dayalı olarak 1981 yılından itibaren Unesco'nun desteğinde beş kitadan çeşitli ülkelerde araştırmalar yapılmıştır (3, 7). Ayrıca, kitaplardaki cinsiyete dayalı yanlılığın ortadan kaldırılması için çeşitli kılavuzlar geliştirilmiştir (4, 8).

Ülkemizde ise ders kitaplarında cinsiyet ayrımı konusunda yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bir başlangıç olmak üzere 1987-1988 öğretim yılı için önerilen yardımcı ders kitaplarından 20 adet ilkökul Türkçe kitabının (20 Nisan 1987 tarih ve 2232 sayılı Tebliğler Dergisi) seçilerek incelenmesi ülkemizde de konunun üzerine önemle eğilimesi gerektiğini göstermiştir (9).

Okul kitaplarının, programa devam eden öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına dengeli bir şekilde hitap etmesi gerekir. İlkokullarda 1985-1986 öğretim yılında kayıtlı 6.335.821 öğrencinin 3.504.415'inin erkek, 3.131.406'sinin kız öğrenci oluşu (10), diğer yıllarda da kız ve erkek öğrenci sayılarının hemen hemen aynı olması, bu gereği daha da güçlendirmektedir. Ancak, incelenen Türkçe kitaplarında erkeklere çok daha fazla yer verildiği ve kitapların genelde onlara hitap ettiği görülmüştür.

Sayısal Dengesizlik

İlkokul çocuğunun okuma kitabını eline aldığı zaman, ilk bakacağı yer, metin başlarındaki resimlerdir. incelenen Türkçe kitaplarında bunların % 44.92'sinde kız ve erkeklere karma olarak yer verilmiştir. Ancak çoğunluğu (% 47.35) erkeklerle ilgilidir. Sadece kızlarla ilgili olanlar ise grubun % 7.73'ünü oluşturmaktadır. Sınıflar yükseldikçe kızlarla ilgili olan resimlerin azaldığı görülmektedir. Resimlerin bütününde olduğu gibi resimlerde yer alan figürlerin de çoğunluğunu yine erkekler oluşturmaktadır (% 63.31). Bunların yanı sıra, Milli Bayramlarla ilgili ve Türk Bayrağı ile beraber olan resimlerde bile farklılık devam etmektedir. "23 Nisan Bayramı", "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı" vb. kız (kadın), erkek, herkesin ortak sevinçidir. Resimlerin bunu böylece yansıtması gerekirken, 38 resimden birinde sadece kız çocuklara, 13'ünde de yalnız erkeklere yer verilmiştir. Milli günlerin çocuklar için önemi dikkate alınarak bu tür ayrılıkların yapılmaması, yapılanların da acilen düzeltilmesi gerekli görülmektedir.

Kitaplardaki metin başlıklarının % 84.13'ünün cinsiyet ile ilgili olmaması, genelde belli bir cinse ağırlık verilmediği izlenimi yaratmaktadır. Fakat, temel karakterin daha çok erkek oluşu (% 46.27) burada da dengeyi bozmaktadır. Temel karakterin kız olduğu metinler sadece % 11.48'dir. "Belirsiz" olarak nitelendirilen grupta ise (% 42.26) metin başında çoğu kez erkek resmi bulunması ve yazarların da erkek olması, kullanılan birinci

tekil ve çoğul zamirlerin "erkek" karşılığında kullanıldığını düşündürmektedir. Böylece erkek oranı görüldüğünden de fazladır.

Türkçe kitaplarında kullanılan isimler dengesizliğin bir başka örneğidir. Sayılan 2220 ismin % 77.25'i erkek ismidir. Okul nüfusunun yarısını oluşturan Sevgi'lerden, Ayşe'lerden, Zehra'lardan yeteri kadar söz edilmeyişi önemli bir eksikliklerdir.

Toplumumuzda erkeklere verilen önceliği vurgularcasına Türkçe kitaplarında erkeklere ağırlık verildiği açıkça görülmektedir. Bu bulgular, diğer ülkelerde yapılan araştırmalar ile benzerlik göstermektedir (4,7).

Cinsiyet Roller

Cinsiyet ayrımı kadın ve erkeklere uygun görülen rollerde de kendini göstermektedir. Geleneksel olarak erkekler evin dışında, evin geçimini sağlayan ve para kazanan, kadınlar ise ev işlerini yapan, aileye bakan kişiler olarak kabul edilmektedir. Bu görüş, okul ve çocuk kitaplarına da ağırlıklı bir biçimde yansımaktadır.

Eğitim materyalleri, çağdaş bilgi ve gelişmelerle tutarlı olması gerekirken çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar, okul ve çocuk kitaplarının sosyal değişimlere ayak uydurmadığını ve cinsiyet rollerinde meydana gelen değişimleri yeterince yansıtmadığını göstermektedir (6, 11, 12). Ayrıca, ders kitaplarında yapılan kapsam analizlerinde cinsiyete bağlı kalıp yargılara zaman zaman toplumdaki kalıplaşmış yargılarından daha da güçlü biçimde yer verildiği belirtilmektedir (3, 4, 13-17).

Türkçe kitaplarının incelenmesinde de kız çocuklar daha çok ev ile ilgili faaliyetlerde, erkek çocuklar ev dışında ve aktif rollerde; oyunlarda ise kızlar daha çok bebekle, erkek çocuklar hareketli oyunlarda gösterilmiştir. Kadınlara uygun görülen rollerde ev kadınlığı ve annelik başta gelmektedir. Kız çocuklar da oyuncak bebek ile anneliğe özendirilmektedir. Kuşkusuz, annelik kutsal ve çok önemli bir görevdir. Ancak, kadınların bunların dışında da yürüttükleri görevleri vardır. Kitaplarda, Atatürk İnkılaplarına dayanılarak bu görevlerden, kadın haklarından ve onların her meslekte çalışabileceğinden söz edilmekte, fakat örnekler öğretmenlik, hemşirelik gibi geleneksel kadın meslekleri ile sınırlı kalmaktadır. Bu durum, bir yandan kadınların topluma olan katkılarını eksik gösterirken, öte yandan da yeni yetişen nesil için mesleki seçenekleri sınırlandırmaktadır. Bu, çevresindeki örnekler zaten çok sınırlı olan kırsal kesimdeki kız öğrenciler için daha da geçerlidir ve son derece önemlidir.

Erkek öğrencilere sunulan seçeneklerin çok daha fazla olmasına karşın önemli bir eksikliği bulunmaktadır. Çağımızda meydana gelen değişimler özellikle kadınların artan sayıda ev dışında çalışmalarını, erkeklerin aile içindeki konumlarının değişmesine neden olmalıdır. Artık, ev içinde ve ev dışında yapılan tüm işlerin ailenin rahatı ve mutluluğu için gerekli olduğu ve gereksinmelerin karşılanması için iş bölümünün, cinsiyete dayalı değil fakat aile bireylerinin koşullarına göre organize edilmesi fikri daha fazla kabul görmektedir. Çağımızın gereği olan bu görüşün benimsetilmesine ilkokullardan, hatta daha önce başlanması gerekir. Bunun için

okul kitaplarında erkek çocukların eve yönelik faaliyetlerde aktif ve dengeli bir şekilde gösterilmeleri, kızlara da ev dışında daha çok yer verilmesi yararlı olacaktır. Kalıp yargıların genç yaşlarda başlayarak okulun ilk yıllarında hızla gelişmesi (18) dikkate alınarak bu konu üzerinde önemle durulmalıdır. Burada savunulan, cinsler arasında mutlak ve sayısal eşitlik sağlanması değil, fakat iyi bir dengenin kurulmasıdır. İstenilen ders kitaplarında görülen erkek lehine olan yanlılığın giderilmesi, eğitim materyallerinin çağımızın gereklerine uygun bir tablo sunmasıdır. Bu, gençlerin geleceğe yönelik planlarında alternatiflerin çoğalmasına ve toplumun gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Çağdaş gelişmelere uymayan, fakat çocukların, toplumda cinsiyet ayrımını doğal ve kaçınılmaz saymalarına yol açabilecek cinsiyet ayrımını önlemek için her türlü çaba gösterilmelidir.

Neler Yapılabilir?

Okul kitaplarında görülen cinsiyet ayrımı, çoğu kez, bilerek, isteyerek ve düşünülerek yapılmamaktadır. Bununla birlikte yazarların sahip oldukları değer yargıları onları yönlendirmiş olabilir. Bu nedenle değer yargılarını gözden geçirmeleri ve çalışmalarında, günümüzde olması gerekeni yansıtmaları için özen göstermeleri gerekmektedir. Cinsiyete dayalı kalıp yargılardan arındırılmış, yansız ders kitaplarının hazırlanması, öncelikle yazarların bu konunun önemine inanmaları ve çalışmalarında bilinçli bir çaba göstermelerine bağlıdır.

Bunun yanı sıra, yansız ders kitaplarında aranılan nitelikler belirlenerek bunlar 12 Nisan 1982 gün ve 2110 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanmış olan "Okul Kitaplarında Aranacak Genel Vasıflar"a ilave edilmelidir.

Daha iyisi, batılı ülkelerde örnekleri görülen kılavuzlar gibi (4,8) okul ve çocuk kitaplarının cinsiyete dayalı kalıp yargılarından arınmış bir şekilde yazılmasına yardımcı olacak bir kılavuz geliştirilmesidir.

Öğretmenlerin yetiştirilmesinde de bu konu üzerinde durulmasında yarar vardır. Çünkü kitap seçiminde öğretmenlerin eğilimlerinin etkili olduğunu araştırmalar göstermektedir (19). Ayrıca öğretmenlerin cinsiyete dayalı kalıp yargılar konusunda şuurlandırılmaları ve kitap seçiminde cinsiyet faktörünü dikkate almalarının sağlanması değişmeye hız katabilir.

Sonuç

Cinsiyet ile ilgili inanç ve kalıp yargılar geleneklere dayandığı için değişmesi kolay değildir. Ancak, sürüp gitmesi ise hem birey hem de ülke yararına ters düşmektedir. Bunun için, her iki cinsin potansiyellerini kullanmalarını ve geliştirmelerini engelleyen, kendilerine açık olan seçenekleri sınırlandıran kalıp yargıların değiştirilmesi için bütün imkanlar kullanılmalıdır. Bu konuda daha fazla gecikilmeden ve ilgili tüm kurumların koordineli biçimde çalışmaları sağlanmalıdır.

Çağımız, bireyin cinsiyete dayalı kalıp yargıların etkisinde kalınmaksızın yetenekleri, deneyimleri, tutumları ve değerleri ile bir bütün olarak değerlendirilmesini ve cinsiyetine bakılmaksızın yetişmesini ve gelişmesini gerektirmektedir. Okul kitaplarının bu çerçevede ele alınması da yine çağımızın gereğidir.

KAYNAKLAR

1. XII. Milli Eğitim Şûrası, **Çağdaş Eğitim**, 1988, **13** (135), 24-30, 31-42.
2. Rosenberg, M. Evaluate Your Textbooks for Racism, Sexism. **Educational Leadership**, November 1973, 107-109, from S.F. Weis, Examinations of Home Economics Textbooks for Sex Bias. **Home Economics Research Journal**, 1979, 7 (3), 147-162.
3. Sundal-Hansen, L.S. **Eliminating Sex Stereotyping in Schools. A Regional Guide for Educators in North America and Western Europe**. ED-84/WS/5. Unesco, September 1984.
4. Michel, A. **Down With Stereotypes: Eliminating Sexism From Children's Literature and School Textbooks**. Paris: Unesco, 1986.
5. Tembo, L.P. **Men and Women in School Textbook. A National Survey on Sex Biases in Zambian Textbooks in Primary and Junior Secondary Schools and their Implications for Education in Zambia**. ED-84/WS/25. Unesco, January 1984.
6. Abu Nasır, J.; Lorfin, I. Mikati, J. **Identification and Elimination of Sex Stereotypes In and From School Textbooks:Some Suggestions for Action in the Arab World**. ED-84/WS/31, Unesco, November 1983.
7. Bjerke, I.; et al. **Study on Portrayal of Men and Women in School Textbooks and Children's Literature in Norway**. ED-83/WS/45, Unesco, February 1983.
8. Mc Graw-Hill. **Guidelines for Equal Treatment of the Sexes in Mc Graw-Hill Book Company Publications**. New York: Mc Graw-Hill, 1972.
9. Külahçı, Ş.G. **İlkokul Türkçe Kitaplarında Cinsiyet Ayrımı**. Yayınlanmamış araştırma raporu. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, 1987.
10. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı: 1987**. Ankara: DİE Matbaası, 1988.
11. Stewing, J. and Higgs, M. Girls Grow Up to Be Mommies: A Study of Sexism in Children's Literature. **School Library Journal**, January 1973, 44-49.
12. Graebner, D.B. A Decade of Sexism in Readers. **The Reading Teacher**, October 1972, vol. 26, quoted in C. Saiflios-Rothschild. **Sex Role Socialization and Sex Discrimination: A Synthesis and Critique of the Literature**. USA: National Institute of Education, 1979.
13. Stacey, J.; Berand, S.; and Daniels, J. (eds.). **And Jill Came Tumbling After: Sexism in American Education**. New York: Dell, 1974, from Saiflios-Rothschild, C. **Sex Role Socialization and Sex DiscriminationX A Synthesis and Critique of the Literature**. Washington, D.C.: The Natuonal Institute of Education, 1979.
14. Levy, B. and Stacey, J. Sexism in the Elementary School: A Backward and Forward Look. **Phi Delta Kappan**, 1973, 55, 105-109.
15. Saario, T.N.; Nagy, C. and Title, C. Sex Role Stereo-typing in the Public School, **Harvard Educational Review**, 1972, 43, 386-413.
16. Taylor, M.E. Sex role Stereotypes in Childrens Readers. **Elementary English**. 50 (7): 1045-1047, 1973.
17. Frazier, N. and Sadker, M. **Sexism in School and Society**. New York: Harper and Row, 1973.
18. Williams, J.E., Bennett, S.M., and Best, D.1. Awareness and Expression of Sex Stereotypes in Young Children **Developmental Psychology**, 1975, 11, 635-642.
19. Luke, A.; Cooke, J.; and Luke, C. The Selective Tradition in Action: Gender Bias in Student Teacher's Selections of Children's Literature. **English Education**, 1986, 18 (4), 209-218.